

HARRAN VE SOĞMATAR'DA SİN KÜLTÜNÜN VARLIĞI

THE PRESENCE OF THE CULT OF SİN IN HARRAN AND SOĞMATAR

СУЩЕСТВОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ СИНА В ХАРРАНЕ И СОГМАТАРЕ

Süheyla İrem MUTLU* -Yusuf ALBAYRAK**

ÖZ

Sümer Uygarlığından itibaren önemli bir konumda bulunan tanrılardan biri olan ve farklı dönemlerde farklı isimler alan Ay tanrısı Sin, Mezopotamya panteonunda ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle Babil ve Asur dininde önemli bir rol oynamakla birlikte, ilk olarak Ur kentinin baş tanrısı olarak bilinirken, sonraki dönemlerde Harran'ın en önemli tanrısı haline gelmiştir. Sin kültürünün varlığının arkeolojik kanıtlarının Harran merkez başta olmak üzere Soğmatar, Aşağı Yarımca ve Sultantepe gibi birçok yerde bulunması, onun tüm Harran Ovası boyunca önemli bir konumda olduğunu ve onun kutsandığını göstermektedir. Nitekim gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar vasıtasıyla ortaya çıkarılan Sin Kültü'ne ait steller ve yazıtlardan da anlaşılacağı üzere, Harran'da E.hul.hul adı verilen ve Ay Tanrısı Sin'e adanmış olan bir tapınağın varlığı bu durumu kanıtlar nitelikte gözükmektedir. Ayrıca Soğmatar, Aşağı Yarımca ve Sultantepe'de de ortaya çıkarılan stellerde ve yazıtlarda Tanrı Sin'in adının bulunması, Sin Kültünün bölgede merkezlerden biri olarak tercih edildiğine, yüzyıllarca bölgede etkin bir şekilde varlık gösterdiğine ve tarihte önemli bir konumda olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sin Kültü, Harran, Soğmatar, Stel, E.hul.hul, Tapınak.

* Arş. Gör., Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi A.B.D., Osmanbey Kampüsü. ŞANLIURFA

(s_irem_ogutle@harran.edu.tr)

** Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. AKSARAY

(albayrakusuf55@hotmail.com)

DOI: 10.17498/kdeniz.397026

ABSTRACT

The god of the Moon Sin, which is one of the gods in an important position since Sumerian Civilization and known with different names in different periods, has a separate prescription in the Mesopotamian pantheon. While playing an important role in the Babylonian and Assyrian religions, he was first known as the chief god of the Ur city, and later became the most important god of Harran. The fact that the archaeological evidence of the Sin cult is found in many places such as Soğmatar, Lower Yarımca and Sultantepe, especially in the center of Harran, shows that it is in an important position throughout Harran Plain and its sanctity. As a matter of fact, the presence of a temple, named E.hul.hul in Harran and devoted to the Moon God Sin, seems to be evident, as can be understood from the stellar and inscriptions belonging to Sin Kulti, which are revealed through archaeological works carried out. Moreover, the presence of the name of God Sin in the stellar and inscriptions revealed in Sogmatar, Lower Yarımca and Sultantepe indicates that Sin Kültün was preferred as one of the centers in the region and that it has been active in the region for centuries and has an important position in history.

Key words: Cult of The Sin, Harran, Soğmatar, Stele, E.hul.hul, Temple.

Аннотация

Начиная с Шумерской цивилизации и на протяжении длительного периода среди множества божественных культов наиболее значимым является бог Луны, в частности, на территории Месопотамии ему уделялось особое внимание. Следует отметить, что он играл важную роль в вавилонской и ассирийской религиях, сначала он был известен как главный бог города Ур, а позже стал основным культовым божеством Харрана. Археологические исследования в Харране доказывают, что поклонение культу Сина наблюдаются также и в Согматаре, Нижней Ярымджи и Султантепе, то есть оно было очень распространенным по всей Харранской долине. В результате археологических раскопок в Харране были обнаружены стеллы и наскальные надписи, а также места поклонения E.hul.hul, святилище Бога Луны. Таким образом, существование культа Бога Луны в Согматаре, Нижней Ярымджи и Султантепе, свидетельствует о том, что культ Сина занимал особое место в этом регионе на протяжении веков.

Ключевые слова: культ Сина, Харран, Согматар, стелла, E.hul.hul, святилище.

1.Giriş

Eskiçağda insan, doğada korktuğu, kontrol edemediği, kendisinden üstün gördüğü varlık ve olaylara tanrısal güçlerin neden olduğuna inanmıştır. Bunun sonucu olarak sular, gökyüzü, toprak, ay, güneş gibi daha birçok doğa unsuru ya da etrafında gördüğü, hissettiği, düşündüğü ve hayal ettiği her nesne ve varlığın aynı zamanda bir tanrısı bulunmaktaydı. Doğadaki bu güçleri temsil eden varlıkların

uzun süre tapınıldığını gösterir kanıtları, Sümer ve Akad medeniyetlerinde ulaşılan belgelerde ırmak, dağ, deniz, nehir gibi belirli tanrıların temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sümer Uygarlığından itibaren önemli bir konumda bulunan tanrılardan biri olan Ay tanrısı, Ur kentinin baş tanrısı olarak bilinmektedir. Ancak önemi bir şehir tanrısından çok daha büyük, Mezopotamya'nın panteonunda yer alan en önemli tanrılardan biri olarak bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Erken Hanedan tanrı listelerinde ay tanrısı; An, Enlil, İnanna ve Enki gibi dört önde gelen tanrının hemen sonrasında görünür ve bundan dolayı oldukça önemli bir konumda yer almaktadır (Klein 2001, 279). Sin, Mezopotamya'nın en fazla tapınım gören tanrılarında biridir (Özırat 2005, 72). Özellikle Babil ve Asur dininde önemli bir rol oynamaktadır (Price 1910, 309). Ayın efendisi bereket ve sonsuzluğun sembolüdür. Koruyucu tanrı olma özelliği vardır ve hilal motifi ile sembolize edilmiştir (Özırat 2005, 72-73).

2.Harran

Mezopotamya uygarlıklarında Ay tanrısının ismi kültürden kültüre değişiklik gösterse de en çok "Sin" ve "Nanna" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sümerler ay tanrılarına Nanna, Nannar veya Suen isimleriyle seslenirdi. Bazen birbirinden farklı iki ismi birleştirerek kullandıkları da görülmüştür. Sonraki dönemlerde ise Sami kökenli Akkadlar, ay tanrısına Sin adını vermişlerdir. Bu isimlerin yanı sıra Asimbabbar, Namraşit ve Inbu'da Nanna-Sin'i nitelendirmek için kullanılan kelimeler arasındaydı (Black-Green 2003, 29). Sümerler Nanna-Sin için ay ışığının parlaklığı, boğa ve Enlil'in genç boğası gibi betimlemeler kullanmışlar, boğa ve aslan-ejderha şeklinde tasvir etmişlerdir. Ayrıca bu tanrının sembolü bir hilalden oluşmaktadır. An ve Enlil, onu Ur Şehrine kral ilan etmişti. Fakat sonraki dönemlerde Harran kenti de Nanna-Sin için önemli bir merkez haline gelmiştir. Harran'da Nanna-Sin, Utu ve İnanna'nın bulunduğu üçlü bir tanrı sistemi oluşturulmuştur (Altuncu 2014, 130-131).

Ur kentinin koruyucu tanrısı olarak kabul edilmiş olan Nanna-Sin, Sümer Panteon'unda Enlil'in oğlu olarak geçmektedir. Sümer metinlerinde Nanna-Sin'in yer altı dünyasında, ölüleri yargıladığı anlatılmıştır (Narçın 2007, 300-301). Zamanı belirleyen tanrı olduğu ifade edilir. Nanna-Sin'e atfedilen en önemli özelliklerden birisi, yeryüzünde yaşayan kralların yapmış olduğu yanlış işler karşısında büyük bir intikamla hareket etmesi ve onları cezalandırmada önemli bir güç olmasıdır (Altuncu 2014, 130-131).

Ay'ın hilal biçimi ile adı "Sin" olsa da, dolunay ile "Nanna", giderek büyüyen hali ile de "Asimbabbar" şeklini almıştır. Ay tanrısı Sin, bütün Sami kabilelerinin en önemli tanrısı olarak bilinmektedir. Sin'in sembolü olan hilal, Mezopotamya'nın erken dönem sanatında güneşi simgelemekteyken; geç dönemde ise hilal, bir sütunun üzerinde gösterilmiştir. Ayrıca Ay tanrısının mühürlerde hilal içinde gösterildiği örnekler de bulunmaktadır (Ward 1910, 395). Hilal şeklindeki eril, dolunayken dişil özelliklerine bürünürken Hilal şeklinde olduğunda boğa ile özdeşleştirilmiştir (Tamara 1992, 25). Sin dolunayken ya da dişilken, "Ningal" adı

ile ayın eril yanının karısı pozisyonundadır (Tamara 1992, 27). Sin, dişilken bereketin ve doğurganlığın sembolüdür. Dünya üzerinde var oluşu devam ettiren Ay'ın bu yönünün olduğu düşünülmektedir. Ay'ın bu özelliğine insan kurban edildiği bilinmektedir. Öte yandan kutsal su ve balık kültü de Ay'ın bu yönü ile ilişkilidir (Demirci 2005, 119).

En erken dönemlerden itibaren, Nanna / Su'en Ur kentinin koruyucu tanrısı olarak bilinmektedir ve Ur'daki ana kutsal alanın adı "é-kiš-nu-gál", adı da ay tanrısı Babil ve Nippur'daki kutsal alanlar için kullanılmaktaydı (George 1993, 114). Akad döneminden Eski Babil döneminin ortalarına kadar, egemen kralın kızı Ur'daki ay tanrısı rahibi olarak atanmıştır. Bunların en ünlüsü, birkaç Sümer edebi eserinin yazarı olan Enheduanna'dır (Civil 1980, 227). Ay'ın tanrısı için diğer Mezopotamya kült yerleri arasında Ur'un yakınında yer alan Ga'eš ve Urumda, Ay Tanrısı'nın Dilimbabbar olarak onurlandırıldığı Babil'in doğusunda bulunan modern Tell Uqair olarak bilinmektedir. Mezopotamya'nın alüvyon ovalarının ötesinde Nanna / Su'en'in bir diğer kült merkezi, Eski Babil Dönemi'nden itibaren tapınak ismi é-húl-húl "Mutluluk Evi" olarak geçen, Urfa'nın güneydoğusundaki Harran'da yer almaktadır (Krebernik 1993-98b, 368; Buren 1945, 62,64). Harran'da, Nabonid'in annesi olan Adda-guppi'yi andıran ve ay tanrısı saygısını kutlayan bir stel üzerinde uzun bir yazıt bulunmuştur. Harran'dan bir başka steldeki yazıtta Nabonid'in Suen'in iradesine uygun olarak nitelendirilen taht üyeliği ve é-húl-húl tapınağını yeniden inşa ettiği anlatılmaktadır (Gadd 1958, 35-92).

Asur ve Babil dönemlerinden İslâmî Döneme kadar 7 gezegenle ilişkili tanrılar (Sin, Şamaş, İştâr ya da Atargatis, Mara, Samyaya da Ares, Girgis, Bel ve Nabu ya da Nabig) ve bunların ailelerinden oluşan tanrılar grubu (Sin'in eşi Ningal, ateş tanrısı Nusku ve Nusku'nun eşi Sadarnunna gibi) Harran panteonuna hâkim olmuştur. Tanrılar panteonunun zirvesinde sürekli olarak ay tanrısı Sin bulunmaktadır. Asur ve Babilliler döneminden itibaren Harran'daki krallıklar arasında yapılan antlaşma ve sözleşmelerde ay tanrısı Sin'in adı yer almaktadır. Hatta bazı antlaşmaların Harran'daki meşhur Sin Tapınağı'nda yapıldığı yazmaktadır. Babiller döneminde "ilu sa ilani" (tanrıların tanrısı), "sar ilani" (tanrıların kralı) ve "bel ilani" (tanrıların efendisi-rabbi) olarak adlandırılan Ay tanrısı Sin, paganistlerin en büyük tanrısı olma özelliğini asırlar boyu devam ettirmiştir.

Sin kültü, Harran için şehrin adının Ay Tanrısı Sin Şehri olarak anılmasının yanı sıra bölgede son derece güçlü politik merkez konumunda olmasını sağlayacak derecede önemlidir. Sin'in Harran'daki siyasal ve dinsel önemi, o dönemde koruyucu tanrı, kehanet veren, her şeyi bilen ve antlaşmaların da koruyucusu olarak da bilinmesinde yatmaktadır. Bu tanrının Kuzey Mezopotamya'daki kült merkezi olarak bilinen Harran, Sin kültürünün yüzyıllarca süren etkinliğiyle tarihte önemli bir yer almıştır (Özfırat 2005, 70).

Harran yöresinde bulunan yazıtlarda Kuzey Mezopotamya'da yerel kralların tahta atanma törenlerinin Sin Tapınağı'nda yapıldığı vurgulanmaktadır (Şinasi 1998, 139). Kraliyet ailesine mensup olanların isimlerinin önünde ya da sonunda bir

ek olarak Sin unvanını kullandıkları ve bunun yalnızca kraliyet aileleriyle de sınırlı olmadığı bölgede yaşayan insanların da Sin'in farklı bileşenlerinden oluşan isimleri olduğu görülmektedir. Bilinen tarihinden beri Harran'a hâkim olan yıldız ve gezegen kültü içerisinde Sin'in başında yer aldığı tanrılar panteonunun diğer üyeleri de aslında Sin gibi Mezopotamya'daki diğer şehirlerin de tanrısı olarak bilinmektedir.

Babil kralı Nabonid (MÖ 556-539) dönemine ait bir yazıtta, kralın Ay tanrısının bir heykelini yaptırdığı yazılıdır. Bu heykel, tanrının sembolü hilale sahipti ve başında bir taç vardı (Davis 1931, 55). Babil yaradılış destanı "*Enuma Elish*" de Sin "*Tacın Lord'u*" olarak adlandırılmaktadır (Dhorme 1945, 85). Yine kral Nabonid Dönemine ait bir stel üzerinde Ay tanrısı Sin için E.HUL.HUL. adı verilen tapınaklar yapıldığı yazılmaktadır (Gadd 1958, 54). Harran'da da Ay tanrısı Sin'e ait bir tapınağın varlığından söz edilmekteydi (Green 1992, 54). Bu tapınakta ayinler ve kutlamalar düzenlendiği yazılmaktadır. Bu kutlamalarda yapılanlar tarihleriyle birlikte belirtilmiştir. Buna göre;

3 Nisan – Venüs'e yapılan kutlamalar ve hayvan kurban töreni

6 Nisan - Ay tanrısına hayvan kurbanı

20 Nisan – Sin tapınağına hac, Satürn, Merih ve Sin'e hayvan kurbanı

24 Ocak – Ayın doğumu kutlamaları şeklinde yazıldığı bilinmektedir (Llyod-Brice 1951,91).

Harran'da Sin, E.HUL.HUL. adı verilen bir tapınakta varlık göstermekteydi. Oldukça eski bir geçmişe sahip olduğu bilinen Sin Kültü ile ilgili ilk bilgiler yaklaşık MÖ 1776 yıllarına tarihlendirilen Mari'den ele geçen bir mektupta ortaya çıkarılmıştır. Buna göre Harran'daki Sin Tapınağı'nda bir barış yapılması kararının verildiği anlaşılmaktadır. Böylece Harran'daki Sin'in MÖ II. binyılın ilk yarısı içinde önemli bir konumda olduğu ve Sin'in varlığı sayesinde daha çok adının duyulduğu anlaşılmaktadır. MÖ II. Bin yılın ikinci yarısına ait yazılı belgelerde Harran'daki Sin'den MÖ XIV. yüzyılda bahsedilmektedir. Söz konusu yüzyılın ortalarında Hitit Kralı I. Şuppiluliuma (MÖ 1380-1345) ile Mitanni prensi Mattiwaza arasında yapılmış olan arasındaki antlaşmada yemin tanrıları olarak Sin ve Şamaş'ın isimlerinin geçtiği bilinmektedir (Özfiat 2005, 71). Mari mektuplarından Harran'daki Sin tapınağının üç kere onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Buna göre ilk olarak Assur Kralı III. Salmanassar (MÖ 858-824) döneminde Assur Devleti'nin bir eyaleti haline getirilmiş olan ve vergi alınmaya başlanmış olan Harran kentindeki tapınağın ilk onarımından bahsedilmektedir. Bu krala ait bir yazıtta; "*Assurnasirpal II'nin oğlu, Salmanassar III Harran şehri içinde Tanrı Sin'in tapınağı olarak bir E.HUL.HUL yaptırdı*" şeklinde yazıldığı bilinmektedir (Novotny 2003, 21). Yeni Assur Dönemi'ndeki krallardan bir diğeri olan Asarhaddon (MÖ 680-669) Dönemi'nde kralın, MÖ 671 yılında sona eren Mısır seferine giderken tapınağa geldiği kral Assurbanipal'e yazılmış olan mektuptan öğrenilmektedir. Tapınağın yeni baştan inşasının ise Assur kralı Asurbanipal (MÖ 668-631) döneminde olduğu anlaşılmaktadır ve bu dönemde Ninive'de ortaya çıkarılan bir yazıtta tapınağın Yeni Assur kutsal alanı haline

getirildiği bilinmektedir (Özfirat 2005, 71). Assurbanipal'in saltanatının ilk yıllarında Harran'daki bir ayaklanmayı bastırdığı ve küçük erkek kardeşinin yüksek rahibi olduğu Harran'daki Sin tapınağını onarttığı belirtilmiştir. Ancak Harran'da bulunmuş olan bir stelde belirtildiği üzere tapınağın MÖ 610 yılında Harran'ı işgal eden işgalciler tarafından yakılıp yıkıldığı anlaşılmaktadır. (Özfirat 2005, 72) Daha sonra Babil kralı Nabonid'in, saltanatının on birinci yılında, annesinin rahibi olduğu Harran'daki Sin tapınağını onarttığı geçmektedir (Llyod-Brice 1951, 88; Prag 1971, 72). Tapınak bu dönemde büyük çapta yenilenmiştir. Bu durumun anlatıldığı olaylar ise biri Eski Harran'da, diğer üçü Harran Ulu Camii'nde bulunan, ikisi Nabonid'in annesi Adda-guppi'ye, diğer ikisi de Nabonid'e ait olan toplam dört adet stelde anlatılmaktadır. (Resim 1-4) Söz konusu bu dört stel ilk olarak Ay Tanrısının tapınağının dört köşesine yerleştirilmiştir. Stellerin birindeki yazıtta; *“Harran'daki ay tanrısı Sin'in tapınağını onartan Nabonidus'un annesi, bütün hayatı boyunca kendini Ay tanrısına adamıştır”* (Gadd 1958, 38) yazılıdır. Yine Harran'da bulunan diğer bir yazıtta; Sin “šar-ilānē” ve “bêl-ilāni” olarak anılmaktadır (Nöldeke 1898, 91; Drijvers 1973, 5; Pognon 1907, 35).

Birbirinin kopyası olan stellerde iki farklı yazıt bulunmaktadır. Adda-guppi'ye ait olanda Sin'in kendisine rüyasında görüldüğü ve oğlu Nabonid'in tapınağı eski durumundan daha iyi yapacağını ve kusursuz bir E.HUL.HUL inşa ettiğine şahit olduğuna yönelik sözleri geçmektedir. Diğer kopya olan Nabonid'e ait olan yazıtta ise *“Harran'daki Sin Tapınağı E.HUL.HUL.'u yeni baştan yaptım”* şeklinde belirtilmektedir (Özfirat 2005, 72; Gadd, 1958). Tapınağın yeniden inşasının kralın hükümdarlığının on birinci yılında tamamlanmış olduğu ve inşa edilmiş olan bu son tapınağın kullanım süresi hakkında bilgiye ulaşılamamaktadır. Harran'daki Ay kültü önemini sonrasında Roma Dönemi'nde de korumuştur ancak cinsiyeti ile ilgili açık bir bilgiye ulaşılamamaktadır (Özfirat 2005, 73-74). Son olarak Orta Çağ kaynaklarından elde edinilen verilere göre de, Ay kültünün, burada yaşayan Sâbiler tarafından XI. yüzyıla kadar sürdüğü bilinmektedir. İbn Cübeyr, İbn Şeddad, El Bîrunî, Dîmaşki, Yâkut, Mesûdi ve Nêdim gibi birçok İslam yazarının Ay'a tapan Sâbi adında bir topluluktan ve onların Harran'daki Ay tapınaklarından bahsettiği bilinmektedir (Özfirat 2005, 74).

Harran Sin Tapınağı'nın yeri ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. İslami Dönem yazarlarının verdikleri farklı ifadeler doğrultusunda tapınağın kentin içinde ya da dışında olduğu konusu da tartışılmaktadır. Bir görüşe göre tapınak, caminin avlusundaki kuyulardan birinde ortaya çıkarılmış, tepesi Ay sembolü kırık bir sunaktan yola çıkılarak Ulu Camii'nin altında olduğu yolunda değerlendirilirken; bir diğer görüşe göre de tapınağın bugünkü iç kalenin bulunduğu alanda olduğu, İslami yazarlar tarafından burasının Sâbiler tarafından tapınak olarak kullanıldığı yönünde düşünülmektedir (Özfirat 2005, 74-75). Nurettin Yardımcı tarafından höyükte gerçekleştirilen kazılar zamanında tapınaktan söz eden Nabonid dönemine ait çok sayıda tuğla parçasından ve Assur kralı Assurbanipal'in tapınak için “kent merkezinin ortasında” ibaresinden de yola çıkılarak tapınağın höyükte olabileceği görüşü de savunulmaktadır. Bu öneriler dışında ayrıca biri Ras-el-ayn-el Arus, biri

Aşağı Yarımca ve biri de Harran'daki İç Kalede olmak üzere üç adet tapınak olduğu yönünde de görüşler bulunmaktadır (Özfirat 2005, 75-76).

Harran'ın yaklaşık 4 km. yakınında bulunan Aşağı Yarımca olarak adlandırılan yerleşim yerinde, Ay tanrısı Sin'in sembolü olan hilali taşıyan çivi yazılı bir stelin bulunmuş olması (Llyod-Brice, 1951, 80, 108; Smith 1952, 45; Novotny 2003, 54; Segal 1957, 518) ve stel üzerindeki yazıtta, Ay tanrısı Sin'in ismi 1. ve 14. satırda, Harran'ın isminin ise, 3. satırda geçmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir (Llyod-Brice 1951, 108; Segal 1957, 518) (Resim 5, 6).

Ayrıca Harran'ın 24 km. kuzeyindeki eski adı Huzurina olduğu düşünülen Sultantepe Höyüğü'nde de bir Sin Tapınağı'nın varlığını kanıtlar nitelikte bir Sin stelinin kazılarla ortaya çıkarılmış olduğu bilinmektedir (Özfirat 2005, 77-78) (Resim 6).

3. Soğmatar

Sin kültüyle ilgili diğer önemli veriler Soğmatar Kutsal Alanında görülmektedir. Soğmatar, bugünkü Şanlıurfa ilinin 60 km. güneydoğusunda, Harran ilçesinin ise 40 km. kuzey doğusunda Tek Tek dağlarında önemli pınarların bulunduğu Yağmurlu köyünde bulunmaktadır (Albayrak 2015, 238). Bu alanın girişinde yer alan höyüğün güneyindeki tepenin kuzey ucundaki iki rölyef oldukça dikkat çekicidir. Bu tepe, bir yazıtta kutsal tepe olarak geçmektedir (Segal 1954, 13) (Resim 7). Sağdaki rölyef ayakta cepheden tasvir edilmiş bir erkeğe aittir ve kemerli, iki dörtgen sütunlu ve iki basamaklı bir çerçeve içerisindedir. Başının üzerinde ışın şuaları yayılmaktadır. Rölyefin sağında Süryanice (Çelik 1996, 16; Günel 1970, 29) bir yazıt yer almaktadır. Yazıtta; “*Tanrı 476 (M.S. 165) yılı Adar (Mart) ayının on üçüncü gününde bu sureti Ma'na'ya emretti.*” yazılıdır (Drijvers 1972, 11-12; Drijvers-Healey, 1999, 93). Diğer rölyef ise, bu rölyefin sağında kayaya oyulmuş bir niş içerisinde yer alan bir büsttür. Büstün omuzları arkasında uçları yukarıya doğru olan bir hilal dikkat çeker. Büstün etrafında her iki yanında yazıt yer alır. Bu yazıtların ilkinde; “*Şila'nın oğlu Şila bu sureti Adona'nın oğlu Tirdat ve kardeşlerinin hayatı anısına tanrı Sin için yaptı.*” yazılıdır (Drijvers 1972, 10). İkinci yazıtta ise; “*Ben Tanrı Onu görüyorum. Onu görüyorum ve ona bakıyorum. Ben Tanrı Sin*” (Drijvers-Healey 1999, 89). Bu büstün sol tarafındaki yazıtta ise Tanrı sıfatı geçer. Yazıtta; “*Kuza'nın oğlu Zakkai ve çocukları Tanrı önünde hatırlansın yazmaktadır*” (Drijvers 1980, 123). Yazıtta Sin isminin geçmesi ve hilal motifinden dolayı bu büstün tanrı Sin olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Höyüğün hemen güneyinde tepenin kuzey sırtında yer alan yazıtların birinde “*Kumandan Adona'nın oğlu Absimya hatırlansın. Maralaha'nın önünde hatırlansın. Absimya'nın oğulları Tridates ve Babası hatırlansın*” yazmaktadır (Drijvers 1972, 13-14; Drijvers 1980, 124). Soğmatar'da, Maralaha'nın isminin geçtiği iki yazıt daha ele geçmiştir. Bu iki yazıtın üzerinde tarihleri de verilmiştir. Tarihler, yakınlarında yer alan erkek kabartmasının yazıtının tarihi ile aynıdır. Aynı tarih ve ayda yazılan yazıtlardan birinde “*476 (M.S. 165) yılının Şebat(Şubat) ayında (Segal, 1957, 294) Ben, Arap valisi, Adona'nın oğlu Tridates bu sunağı ve sütunu Maralaha için, efendim kralım ve onun çocukları için, babam Adona için,*

kendi hayatım, kardeşlerim ve çocuklarım için yaptım ve diktim” yazarken diğesinde “476 (M.S. 165) Şebat (Şubat) ayında ben Adona'nın oğlu Maniş ve Ma 'na ve Alkur ve Belbena ve Alkur, onun kardeşi, biz bu kutsanmış tepede bu anıtı diktik ve yöneticimin besleyip büyüüttüğü kişi için bir taht koyduk. O, yönetici Tridates'ten sonra bûdar olsun ve O, tahtı o kişiye versin. O zaman O, mükâfatını Maralahe'den alacak. Ve eğer tahtı geri çekerse ve anıt yıkılırsa tanrı onu bilsin” yazmaktadır (Drijvers 1972, 8; Drijvers 1980, 126).

Ayrıca, 1900'lü yılların başında Fransa'nın Halep Büyükelçisi olan Pognon tarafından tespit edilen (Pognon 1907, 23-35) ve bugün Pognon Mağarası olarak adlandırılan mağaranın güney, kuzey ve batı duvarlarında insan kabartmaları ve yazıtlar görülmektedir (Resim 8). Bu kabartmaların birinin başının üst tarafında Sin'in sembolü olan hilalin olması Sin'in Soğmatar kutsal alanındaki varlığını ortaya koymaktadır.

Soğmatar'da bulunmuş ve bugün Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenen asker figürlü bir rölyef üzerindeki bir yazıtta ise; “her kim bunu tahrip ederse Sin onu cezalandıracak” ifadesi geçmektedir (Drijvers-Healey 1999, 152). Soğmatar'da iki yazıtta, “Maralahe” ve bir yazıtta “Tanruların kralı Maralahe” ismi geçmektedir (Drijvers 1972, 16; Drijvers 1980, 125; Drijvers-Healey 1999, 104; Gündüz 1992, 152). Maralahe, Ay tanrısı Sin'in Eski Akkad'da ve Aramilerdeki ismi olarak bilinmektedir (Nöldeke, 1898, 91). Ayrıca Sin'in, Harran'daki yazıtlarda “Tanruların Kralı” olarak geçmesi de bunu kanıtlar niteliktedir (Al-Nadim 1871, 322).

4.Değerlendirme ve Sonuç

Sümer Uygarlığından itibaren önemli bir konumda bulunan tanrılardan biri olan ve farklı dönemlerde farklı isimler alan Ay tanrısı, Mezopotamya panteonunda yer alan en önemli tanrılardan biri olmakla birlikte, en fazla tapınım gören tanrılardan biri olma özelliği göstermesi bakımından özel bir konumda yer almaktadır (Özfrat 2005, 72). Özellikle Babil ve Asur dininde önemli bir rol oynamakla birlikte (Price 1910, 309) aynı zamanda ilk olarak Ur kentinin baş tanrısı olarak bilinirken sonraki dönemlerde Harran'ın en önemli tanrısı haline gelmiştir ve böylece Harran'da Nanna-Sin, Utu ve İnanna'nın bulunduğu üçlü bir tanrı sistemi oluşturulmuş olduğu görülmektedir (Altuncu 2014, 130-131). Sin kültürünün varlığının arkeolojik kanıtlarının sadece Harran'da değil, aynı zamanda Harran Ovası'nda Soğmatar, Aşağı Yarımca ve Sultantepe gibi birçok yerde bulunması, onun tüm ova boyunca önemli olduğunu ve kutsandığını gösterir niteliktedir. Bölgede yapılan başta Harran ve Soğmatar olmak üzere sistematik arkeolojik kazılardan elde edilen verilerle Sin kültüne yönelik tartışılan görüşler de aydınlığa kavuşturulabilecektir.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Y. (2015) "Soğmatar Kült Merkezi ile İlgili Yeni Öneriler", *Belgü, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:1, Sayı:2.
- AL-NADİM. (1871) *Kitab al-Fihrist*, ed. Gustave Flugel, Leipzig.
- ALTUNCU, A. (2014) "Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu" *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4- Sayı 7, 118-142.
- BLACK, J. ve A. GREEN (2003) *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar, İfritler, Semboller*, Aram Yayıncılık, İstanbul.
- BUREN, E.D. (1945) "Symbols of the Gods in Mesopotamian Art", Roma.
- CIVIL, M. (1980) "Les limites de l'information textuelle" *L'archéologie de l'Iraq du debut de l'époque néolitique à 333 avant notre ère: Perspectives et limites de l'interprétation anthropologique des documents*, Paris: CNRS. 225-232.
- ÇELİK, M. (1996) *Süryani Tarihi (1)*, Ayraç Yayınları, Ankara.
- DAVIS E. (1931) "King Nabonidus and the Missing Link City", *The Science News-Letter*, Vol. 19, No. 511 (Jan. 24), 54-58.
- DEMİRCİ, K. (2005) "Antik Urfada Sin Kültü", *Milel ve Nihal (İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi)*, Yıl: 2, Sayı: 2, 111-123.
- DHORME, E. (1945), *Les Religions de Babylonie et d'Assyrie*, Paris.
- DRİJVERS, H.J.W. (1972) *Old Syriac (Edesseean) Inscriptions*, E. J. Brill, Leiden.
- DRİJVERS, H.J.W. (1973) "Some New Syriac Inscriptions and Archaeological Finds from Edessa and Sumatar Harabesi", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 36, No. 1.
- DRİJVERS, H.J.W. (1980) *Cult and Beliefs at Edessa*, E. J. Brill, Leiden.
- DRİJVERS, H. ve J. W. HEALEY (1999) *The Old Syriac of Edessa and Oshroene: Text, Translations and Commentary*, Koninklijke Brill NV, Leiden.
- GADD, C.J. (1958) "The Harran Inscriptions of Nabonidus." *Anatolian Studies* 8: 35-92.
- GEORGE, A.R. (1993) *House Most High. The Temples of Ancient Mesopotamia. Mesopotamian Civilizations*, Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- GREEN, T. M. (1992) "The City of the Moon God. Religious Traditions of Harran." *Religions in the Graeco-Roman World*, Vol. 14, Leiden, New York, Köln: E. J. Brill.
- GÜNDÜZ, Ş. (1998) *Mitoloji ile İnanç Arasında, Ortadoğu Dinsel Gelenekleri Üzerine Yazılar*, Samsun.
- GÜNEL, A. (1970), *Türk Süryani Tarihi*, Oya Matbaası, Diyarbakır.
- KLEIN, J. (2001) "The Genealogy of Nanna-Suen and Its Historical Background.", *Proceedings of the XLV Rencontre Assyriologique Internationale : Historiography in the Cuneiform World*, Bethesda, MD: CDL Press, 279-302.
- KREBERNİK, M. (1993-98b) "Mondgott. A. I." *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 8, Berlin: de Gruyter, 361-369.

LLOYD, S. ve W. BRICE. (1951) “Harran”, *Anatolian Studies, Journal of the British of Archaeology at Ankara*, Vol. I, London, 77-111.

NOVOTNY, J. R. (2003) *Ehulhul, Egipar, Emelamana, and Sin's Akitu-house: A study of Assyrian building activities at Harran*, Toronto, 2003.

NÖLDEKE, T. (1898) *Kurzgefasste Syrische Grammatik*, Leipzig.

ÖZFIRAT, A. (2005) *Eskiçağda Harran*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

POGNON, H. (1907), *Inscriptions sémitiques de la Syrie, de la Mésopotamieet de la région de Mossoul*, Paris.

PRAG, K. (1971) “The 1959 Deep Sounding at Harran in Turkey”, *Levant* 2, 63-94.

PRICE, I. M. (1910) “The Cult of the Moon-God, Sin”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 26, No. 4, 309-311.

SEGAL J. B. (1954) Some Syriac Inscriptions of the 2nd-3rd Century A. D., *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Vol. 16, No. 1, 13-36.

SEGAL, J.B. (1957) “Two Syriac Inscriptions from Harran”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Vol. 20, No. 1/3, 513-522.

SMITH, W.S (1952) “Archaeological News. The Near East, 1950-1951”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 56, No. 1, 39-50.

WARD, W.H. (1910) *The Seal Cylinders of West Asia*, Washington.

Resim 1. Babil Kralı Nabonid'e ait Stel (Harran'dan)

Resim 2. Babil Kralı Nabonid'e ait Stel (Harran'dan)

Resim 3. Babil Kralı Nabonid'e ait Stel (British Museum)

Resim 4. Babil Kralı Nabonid'e ait Stel (Harran'dan)

Resim 5. Aşağı Yarımca Steli

Resim 6. Aşağı Yarımca-Sultantepe Stelleri

Resim 7. Soğmatar'daki Rölyefler

Resim 8. Kutsal Alan - Pognon Mağarasındaki Kabartmalar.